

## Conceptul de «echivalență» în traducerea îmbinărilor stabile de cuvinte din limbile engleză și română

Daniela ENE

**Key-words:** *idiom, phraseology, target language, source language, equivalence, translation*

Este cunoscut faptul că frazeologia are o deosebită importanță în practica traducerii, domeniul ei constituindu-se într-o adevărată piatră de încercare pentru traducători, prin dificultățile pe care îmbinărilor stabile de cuvinte le impun în transferul de sensuri și de valențe expresiv-stilistice. Trebuie spus că până acum lingviștii au acordat puțină importanță analizei contrastive a îmbinărilor stabile de cuvinte din două sau mai multe limbi; în cercetările noastre am găsit puține studii în care să se compare structura, stabilitatea semantică, caracterul idiomatic al îmbinărilor stabile de cuvinte și apartenența acestora în textele din limba sursă sau limba țintă.

Dificultatea echivalării dintr-o limbă în alta a îmbinărilor stabile de cuvinte se explică prin particularitățile formale și de sens ale acestora. Îmbinărilor stabile de cuvinte aparținând ambelor limbi în discuție au următoarele caracteristici comune: *sensul unic* (se comunică o singură noțiune), diferit de sensurile cuvintelor ce alcătuiesc îmbinarea; *relativa stabilitate* structurală, *expresivitatea* (dețin valențe expresive și de comunicare originale și a oferă limbajului naturalețe și spontaneitate). Luând în considerare aceste proprietăți, ne-am creat o definiție proprie și am concluzionat că o îmbinare stabilă se manifestă ca o *unitate lexicalizată poli-lexemică, caracterizată de stabilitate semantică și sintactică; adesea, îmbinarea stabilă deține un anumit grad de idiomatitate și, datorită posibilelor sale capacități conotative, dispune de anumite funcții în discurs.*

Pornind de la aceste particularități care țin de specificul unităților frazeologice, putem afirma cu certitudine că îmbinărilor stabile de cuvinte sunt considerate, în general, greu traductibile, având în vedere dificultatea de a găsi corespondențe conceptuale dintr-o limbă în alta și imposibilitatea redării sensurilor în limba străină, cuvânt cu cuvânt, prin intermediul unor structuri echivalente. Traducătorul trebuie să cunoască problemele fundamentale ale teoriei frazeologismelor, să poată să evidențieze expresiile frazeologice, să descopere sensul lor și să redea, în traducere, funcțiile lor expresive și stilistice.

Pentru a rezolva problema traducerii frazeologismelor, se pare că sunt necesari anumiți pași:

- 1) traducătorul trebuie să aibă cunoștințe în domeniul frazeologismelor;

2) să le identifice în text, să-i stabilească valoarea semantică și stilistică și să recunoască posibilele dificultăți întâlnite în această etapă;

3) traducerea propriu-zisă necesită transmiterea nu numai a sensului, dar și a funcției expresiv-stilistice ale frazeologismului.

Parcurgând bibliografia de specialitate și, totodată, analizând comparativ texte literare din limba română și din limba engleză, am ajuns la concluzia că procesul de traducere a îmbinărilor stabile din limba sursă în limba țintă se poate rezuma la următorii pași:

1) traducătorul identifică îmbinarea stabilă din limba sursă;

2) traducătorul analizează sensul îmbinării stabile de cuvinte din limba sursă, descifrând componentele semantice, stilistice și funcționale ale acesteia (parafraza în limba sursă);

3) specialistul traduce propriu-zis îmbinarea stabilă, transferând parafrizarea din limba sursă într-o parafrază în limba țintă (parafraza în limba țintă);

4) procesul de traducere este finalizat prin substituirea textului din limba sursă cu un text din limba țintă, care, la modul ideal, păstrează aceleași coordonate semantice, stilistice și funcționale, integrându-se în sistemul de referințe culturale ale receptorilor din limba țintă.

Acest model pe care îl propunem poate fi demonstrat pe baza următoarelor exemple, pe care le-am selectat din texte de proză ale literaturii britanice:

Oh, that won't last. He'll be back, *with his tail between his legs*. Now there's someone who really does not need stability (Lodge 2002: 203).

– O, aventura lui n-o să dureze. O să se întoarcă, ai să vezi, *cu coada între picioare*. El e cu adevărat o persoană care are nevoie de stabilitate (Lodge 2003b: 250).

„Silence, silence”, whispered a loud-speaker as they stepped out at the fourteenth floor, and «Silence, silence», the trumpet mouths indefatigably repeated at intervals down every corridor. The students and even the Director himself rose automatically *to the tip of their toes* (Huxley 1988: 20)

„Liniște, liniște”, șopti un megafon tocmai când coborau din lift la etajul 14 și «Liniște, liniște», repeta neobosit, la intervale regulate, megafoanele plasate de-a lungul fiecărui coridor pe care-l străbătura. Automat studenții, și chiar Directorul, începura să meargă *în vârful picioarelor*” (Huxley 2003: 98).

În acest caz, identificarea expresiilor nu prezintă o problemă pentru traducător, întrucât sensurile lor figurate sunt evidente, iar existența unei îmbinări similare în limba română asigură păstrarea nu doar a sensului, ci și a particularităților stilistice, textul final conținând aceleași valențe expresive. Aceste fragmente fac parte din categoria rarelor situații în care avem îmbinări stabile identice atât ca sens, cât și din punct de vedere al componentei lexicale („with one's tail between one's legs” – ‘cu coada între picioare’; „to rise to the tip of someone's toes” – ‘a se ridica în vârful picioarelor’).

Pasul identificării îmbinărilor stabile nu ar trebui să fie subestimat, deși, în aparență, e cel mai simplu. Identificarea presupune recunoașterea îmbinării în virtutea unei bune înțelegeri a limbii și a culturii sursă și o neinspirată gestionare a

acestui moment în procesul traducerii poate duce la apariția erorilor de transfer. Pasul al doilea al analizei este foarte important, mai ales că descifrarea sensurilor îmbinărilor se face prin parafrază, traducătorul având nevoie să perceapă unitatea semantică a îmbinării analizate. În exemplul de mai jos, identificarea și analiza expresiei „to put too fine a point on it” pot crea probleme, întrucât sensurile cuvintelor ce intră în componența îmbinării diferă de semnificația generală a acesteia, iar traducătorul trebuie să înțeleagă și să parafrazeze mental, acordând expresiei sensul de „to mean exactly what is said” (‘a spune exact ce vrei să spui’): „*Not to put too fine a point on it, old friend, if you want the job, it’s yours*” (Lodge 2002: 201) // „*Ca să nu mai despic firul în patru, bătrâne prieten, dacă vrei slujba, a dumitale e!*” (Lodge 2003b: 248). Pasul al doilea este determinant și în evaluarea valențelor comunicative ale îmbinării, căci traducătorul trebuie să decidă dacă în procesul de transfer înlocuiește expresia cu una echivalentă în limba sursă sau rămâne doar la stadiul de parafrază. Pasul al treilea este decisiv în procesul de traducere căci acesta este momentul în care parafraza din limba sursă este transferată într-o parafrază în limba țintă; în acest caz, „to mean exactly what is said” din limba țintă devine „a spune exact ce vrei să spui” în limba sursă. Ultimul pas, care încheie procesul de traducere, constă în producerea unui text, care este la fel de expresiv și bine încheiat ca cel din limba sursă. În exemplul analizat, autorul a preferat expresia *a despica firul în patru* ca modalitate de traducere a expresiei englezești *to put too fine a point on it*, deși noi considerăm că o expresie mai apropiată ca sens ar fi fost *a spune/ a vorbi pe șleau*.

Acest model pe care îl propunem, poate fi aplicat, în mare, la toate îmbinările stabile de cuvinte și se bazează pe un proces complex de transferare a unui text dintr-o limbă sursă într-un text echivalent în limba țintă, adecvat din punct de vedere semantic, stilistic și funcțional. Cuvântul relevant în această aserțiune este cel de „echivalență”, un termen controversat în studiile despre traducere și supus influențelor diverselor școli, dar deosebit de important atunci când teoretizăm problema îmbinărilor stabile de cuvinte.

Decizia traducătorului de a transfera sensurile unei îmbinări stabile de cuvinte dintr-o limbă în alta depinde de existența sau nonexistența unei unități echivalente în limba țintă. S. Fiedler sintetizează tipurile de echivalență întâlnite în literatura de specialitate și ajunge la concluzia că există cinci categorii principale, pe care le consideră esențiale în traducerea unităților frazeologice (Fiedler 2007: 118):

- echivalență *denotativă* (sau referențială), care este orientată spre lumea reală;
- echivalență *conotativă*, care se referă la dimensiunile stilistice și expresive ale textului;
- echivalență *pragmatică*, care include efectele comunicative pe care producătorul unui text încearcă să le transmită și presuposițiile receptorului (cunoașterea individuală a acestuia, informațiile culturale pe care le deține, valorile culturale comune pe care le împărtășește cu producătorul textului);
- echivalență *formal-estetică*, care este relevantă, în special, în cazul traducerilor literare, având în vedere că stilul unui scriitor este important iar valorile estetice și formale ale textului trebuie păstrate;
- echivalență *normativă*, care este centrată pe proprietățile ce caracterizează tipurile de text.

În exemplul de mai jos, toate aceste tipuri de echivalență sunt pe deplin ilustrate:

A Readership straight away, and a *free hand* to develop my special interests – linguistics and stylistics – *they always hated that sort of thing here*, blocked me at every turn, talked to students behind my back, persuaded them to drop my courses, I was glad *to shake the dust of Rummidge off my feet*, I can tell you (Lodge 2002: 212).

Îmi ofereau din capul locului un lectorat și-mi *dădeau mână liberă* în aprofundarea domeniului meu – lingvistica și stilistica –, *ăstora de-aici tot timpul le-au stat în gât cheștiile astea*, m-au pândit la fiecare cotitură, m-au bârfit pe la spate cu studenții, i-au făcut să nu se înscrie la cursurile mele, așa că m-am bucurat *să-mi pot lua tălpășița* din Rummidge, zău așa (Lodge 2003a: 17).

Este evident că, acolo unde are posibilitatea, traducătorul echivalează expresiile dintr-o limbă în alta (*to give a free hand* – ‘a da mână liberă’; *to shake the dust off someone’s feet* – ‘a-și lua tălpășița’, în traducere literală: ‘a-și scutura praful de pe picioare’), încercând să păstreze nealterate sensurile denotative și conotative ale îmbinărilor, chiar dacă îmbinările sunt adaptate formal la cerințele textului din limba română. Mai mult decât atât, grija pentru prezervarea dimensiunilor stilistice și expresive ale textului transpune în efortul traducătorului de a menține suflul informal, viu, ironic dat de autor prozei sale; traducătorul simte nevoia să mențină bogăția stilului atât de mult, încât pentru îmbinările libere din textul original găsește expresii în limba română (îmbinarea liberă *they always hated that sort of thing here*, care ar fi putut fi echivalată literar cu „întotdeauna au urât lucrul acesta”, devine, prin percepția originală a autorului, „tot timpul le-au stat în gât cheștiile astea”).

Traducerea unităților frazeologice implică mai multe aspecte decât obișnuita substituție a elementelor gramaticale și lexicale dintr-o limbă în alta. Aceasta este părerea lui Susan Bassnet care, într-unul din studiile sale asupra teoretizării procesului de traducere, face distincția între mai multe tipuri de echivalență. Clasificarea lui Bassnet este, în esență, foarte asemănătoare cu cea a lui Fiedler și implică ideea înlocuirii îmbinărilor stabile dintr-o limbă în alta pe baza unor corespondențe nu numai lingvistice, dar și stilistice sau funcționale (Bassnet 2002: 32):

– echivalență *lingvistică*, în care există omogenitate la nivel lingvistic între textele din limba sursă și limba țintă, acestui tip de echivalență corespunzându-i traducerea de tip *mot à mot*;

– echivalența *paradigmatică*, în care este vorba despre echivalența elementelor axei paradigmatiche expresive; acest tip de echivalență este superioară celei lexicale;

– echivalența *stilistică* (translațională), în care există o echivalență funcțională a elementelor din textul original și din textul tradus, cu scopul unei identități expresive, pe baza unui sens care nu se modifică;

– echivalența *textuală* (sintagmatică), adică echivalența structurării sintagmatiche a unui text (echivalență în formă și structură).

Pe baza teoriei prezentate în cartea lui Bassnet, o îmbinare stabilă se traduce prin determinarea echivalenței stilistice, care rezultă în substituția îmbinării din limba sursă printr-o îmbinare cu aceeași funcție în limba țintă. De multe ori, substituția nu se face pe baza elementelor lingvistice din interiorul îmbinării sau pe baza corespondențelor de imagine conținută în îmbinări, ci pe baza funcției unității stabile. Îmbinarea din limba sursă este înlocuită cu o îmbinare din limba țintă, care

servește același scop cultural în limba țintă. În textele de mai jos, este evident cum îmbinările stabile echivalente prin traducere (*on the one hand this, on the other hand that* – ‘ba că-i albă, ba că-i neagră’; *talked around the subject* – ‘s-a învățat în jurul cozii’; *waffled and wandered* – ‘a bătut câmpii’ și ‘a vorbit să n-adoarmă’) sunt alcătuite din elemente lexicale diferite, conțin imagini diferite, dar transmit același sens și au aceeași funcție stilistică:

’E said, *on the one hand this, on the other hand that*. ’E *talked around the subject*. ’E *waffled and wandered*. ’E repeated things ’e said twenty, thirty years ago, and said better (Lodge 2002: 348).

– A zis *ba că-i albă, ba că-i neagră*. *S-a învățat în jurul cozii*. *A bătut câmpii și a vorbit să n-adoarmă*. A reluat lucruri de acum douăzeci-treizeci de ani, spuse mult mai bine la vremea lor (Lodge 2003a: 158).

Dincolo de aceste tipuri de echivalență, care ne duc cu gândul la o viziune globală asupra traducerii – una în care îmbinările stabile sunt percepute nu doar ca parte a unui sistem lingvistic, ci și ca parte a unei activități de comunicare și a unui cadru cultural –, semnalăm o altă clasificare a tipurilor de echivalență în studiile despre teoria traducerii. Acest tip de clasificare face parte dintr-o abordare strict lingvistică a fenomenului traducerii și, deși pare mai restrictivă, ne ajută să remarcăm similaritățile și deosebirile structural-semantice din cadrul sistemelor frazeologice ale limbii engleze și române. I. Condrea distinge trei tipuri de echivalență la nivel lexical și semantic (Condrea 2006: 54–65), tipuri pe care le regăsim și la Fiedler și Gläser (1998):

1) echivalență *totală* – „despre care se poate vorbi atunci când sensurile unor cuvinte sau sintagme din două limbi practic se suprapun” și care de regulă, „se stabilește între cuvintele monosemantice, adică în cazurile, destul de puține numeric, în care în ambele limbi, cuvintele au doar câte un singur sens”;

2) echivalență *parțială* – „când un cuvânt din limba țintă poate avea câteva corespondente în limba sursă”. Echivalarea parțială este, probabil, cea mai întâlnită formă de traducere, întrucât traducătorul încearcă să păstreze semnificația, gradul de expresivitate și metaforizare al textului original;

3) *lexic intraductibil* ce constă în cuvintele și îmbinările stabile de cuvinte care nu au echivalente permanente în limba țintă. Lipsa de echivalență, deși este o mare piatră de încercare pentru traducători, nu înseamnă că face textul în întregime intraductibil. Deși se pierde mare parte din nuanțele de expresie, specific culturale, ale unităților intraductibile, putem, totuși, să afirmăm, conform teoriei echivalenței dinamice a lui Nida, că atât timp cât textul tradus produce, în ansamblul lui, un efect asemănător cu cel intenționat de autor traducătorul și-a atins țelul.

În cele ce urmează, vom realiza o analiză comparativă a îmbinărilor stabile de cuvinte din cele două limbi din perspectiva relațiilor de echivalență ce există între acestea, din punct de vedere lingvistic. În acest studiu, semnalăm similaritățile și deosebirile lexicale și semantice, făcând abstracție de context, pe baza selecției din dicționare pe care am întreprins-o. Considerăm necesară această abordare pentru a vedea în ce măsură cele două limbi au sisteme frazeologice asemănătoare și cât de greu sau de ușor un traducător găsește structuri lexicale și semantice echivalente în cadrul celeilalte limbi.

Considerăm că există o multitudine de exemple care atestă *echivalența totală* în limbile română și engleză, mai ales în interiorul îmbinărilor scurte și medii, acolo unde există adeseori o asemănare structurală. Sunt perifraze ușor de echivalat, care nu exprimă o informație semantică, ci una teoretic gramaticală: *even if* – ‘chiar dacă’, *up to* – ‘până la’, *together with* – ‘împreună cu’. În aceeași categorie a echivalenței totale identificăm perifraze care transmit o informație gramaticală, dar și semantică, pe care le integrăm în categoria îmbinărilor scurte și medii (din punct de vedere formal) și transparente (din punct de vedere semantic). Acestea din urmă apar

în primul rând, ca rezultat al *calchierii* directe a îmbinărilor stabile de cuvinte, începând cu formulele uzuale și terminând cu frazeologisme și expresii idiomatice (Condrea 2006: 41).

Deși *calchiera* se dovedește a fi în acest context o stângăcie a traducătorului care adoptă soluția traducerii fidele, nu contestăm faptul că o serie de îmbinări stabile de cuvinte au intrat în limbă prin calchiere. În sprijinul afirmației noastre aducem părerea lingvistului Th. Hristea, care, în urma studiului unui vast material, ajunge la concluzia indiscutabilă că

cele mai multe frazeologisme din limba română modernă sunt împrumuturi și calcuri sau traduceri literale după unități frazeologice străine, care au o structură identică sau similară cu a celor românești (Hristea 1984: 46).

El afirmă că majoritatea calcurilor sunt după modele franțuzești, ele clasificându-se în calcuri *totale* (care traduc *ad litteram* unitățile din limba străină) și *parțiale* (o parte a unității este tradusă, iar o alta este împrumutată). În ultimii ani însă limba română a adoptat o multitudine de calcuri și de împrumuturi din limba engleză, acest lucru explicându-se în special prin cauze extralingvistice, cum ar fi impactul globalizator al limbii engleze, nevoia de a înlocui termenii considerați uzați și neadecvați realităților noi, permanenta prezență a informației în limba engleză pe canalele de televiziune, prin muzică și prin filme. Oferim în continuare câteva exemple de calcuri formate prin traducere literală din limba engleză, calcuri folosite extrem de des în presa scrisă și vorbită: *axa răului* (engl. ‘axis of evil’); *Carte Albă* (engl. ‘White Paper’); *câine de pază* (engl. ‘watchdog’); *corectitudine politică* (engl. ‘political correctness’); *clasă de mijloc* (engl. ‘middle class’); *cortină de fier* (engl. ‘iron curtain’); *discriminare pozitivă* (engl. ‘positive discrimination’); *foc prietenesc* (engl. ‘friendly fire’); *gulere albe* (engl. ‘white collars’); *guvern din umbră* (engl. ‘shadow government/cabinet’); *lider de opinie* (engl. ‘opinion leader’); *pierderi colaterale* (engl. ‘collateral damages’); *primă doamnă* (engl. ‘first lady’).

Îmbinările stabile de cuvinte exemplificate mai sus sunt redată în română prin:

a) *calchiere totală* (traducere exactă a fiecărui element al unității frazeologice străine): *corectitudine politică*; *clasă de mijloc*; *cortină de fier*; *primă doamnă*;

b) *traducere liberă*: *Carte Albă* (engl. ‘White Paper’); *principiul dominoului* (engl. ‘domino effect’); *foaie de parcurs* (engl. ‘road map’).

În cadrul categoriei îmbinărilor care pot fi echivalate total facem o diferențiere între cele care doar transmit informația gramatical-semantică și cele care sunt caracterizate de idiomaticitate și expresivitate. Din prima categorie am identificat îmbinări scurte, de genul: *even if* – ‘chiar dacă’, *together with* – ‘împreună cu’, *clasă de mijloc* – ‘middle class’, *lider de opinie* – ‘opinion leader’, *a*

*lua în considerare* – ‘to take into account’, *a comite o crimă* – ‘to commit a crime’, *înainte și înapoi* – ‘backwards and forwards’, *încetul cu încetul* – ‘little by little’, *din greșeală* – ‘by mistake’.

Cea de-a doua categorie implică o congruență a sensului denotativ al îmbinării cu cel conotativ, expresiv, cu reală valoare stilistică. Echivalența totală se manifestă în cazul îmbinărilor stabile, care fie au fost calchiate dintr-o limbă comună (greaca, latina), conform teoriei *monogenezei*, fie au apărut și s-au dezvoltat spontan în spații geografice diferite, în virtutea teoriei *poligenezei*, ce implică nașterea în același timp a acelorași tipuri de unități datorită unor tendințe comune ale spiritului omenesc.

Îmbinările de circulație europeană (chiar internațională) care își au sursa în limbile clasice conțin în interiorul lor metafore și metonimii, care au același referent în lumea reală, au aceeași raportare culturală, sunt înțelese în aceeași măsură de receptorii celor două limbi: *călcâiul lui Ahile* – ‘Achilles’ heel’, *mărul discordiei* – ‘appel of discord’, *la calendele grecești* – ‘on to the Greek Calendas’, *și tu, Brutus* – ‘you too, Brutus’, *a încovoia arcul lui Ulise* – ‘to bend the bow of Ulysses’. Îmbinările care provin din *Biblie* pot fi adesea echivalate total: *fructul interzis* – ‘forbidden fruit’, *bunul Samaritean* – ‘good Samaritan’, *pâinea vieții* – ‘the bread of life’, *sarea pământului* – ‘the salt of the earth’, *a semăna vânt și a culege furtună* – ‘to sow wind and to reap the whirlwind’, *a întoarce și celălalt obraz* – ‘to turn the other cheek’, *a arunca primul piatra* – ‘to cast the first stone’, *Toma necredinciosul* – ‘doubting Thomas’, *șap ispășitor* – ‘scapegoat’.

Îmbinările născute independent și spontan în fiecare limbă sunt, uneori, echivalate total, ele conținând aceleași tipuri de metafore, în virtutea unor experiențe ontologice similare, a unui fond economic, social, psihologic și cultural comun: *a avea casa deschisă* – ‘to keep an open house’, *a strânge cureaua* – ‘to tighten one’s belt’, *a-și pierde capul* – ‘to lose one’s head’, *a avea mâinile curate* – ‘to have clean hands’, *a-i aluneca printre degete* – ‘to slip through one’s fingers’, *mândru ca un cocoș* – ‘as proud as a peacock’, *alb ca zăpada* – ‘as white as snow’, *a mânca ca un porc* – ‘to eat like a swine’, *ca peștele în apă* – ‘like fish in water’, *a trage sforile* – ‘to pull the strings’, *a bate fierul cât e cald* – ‘to strike the iron, while it’s hot’, *a se răsuci în mormânt* – ‘to turn in one’s grave’, *a lătra la lună* – ‘to bark at the moon’, *a vedea și prin zid* – ‘to see through a stone wall’, *a bate toba (cea mare)* – ‘to beat the big drum’, *a se naște în purpură* – ‘be born in purple’, *a se naște în șanț* – ‘to be born in the gutter’, *a fi în șa* – ‘to be in the saddle’, *a fi în aceeași barcă* – ‘to be in the same boat’.

Majoritatea metaforelor și a metonimiilor conținute în îmbinările echivalate total nu mai sunt demult figuri de stil, căci acestea și-au pierdut prospețimea și originalitatea de-a lungul timpului, prin frecvența cu care au fost folosite. Există nenumărate situații în care metaforele inițiale conțin conotații culturale și istorice, specifice doar uneia dintre limbi, caz în care putem vorbi de *echivalență parțială*. Atunci când îmbinările stabile conțin figuri de stil ce au fundamente referențiale diferite, conotații și implicații stilistice diferite, le echivalăm, adesea, parțial. Considerăm că există mult mai multe cazuri de echivalare parțială decât de echivalare totală, chiar dacă îmbinările au la bază scheme mentale comune, chiar dacă sensurile îmbinărilor stabile sunt similare în ambele limbi. În opinia noastră, dicționarele frazeologice sunt alcătuite, în cea mai mare parte, din sintagme,

expresii, locuțiuni, zicale și proverbe echivalate parțial, având în vedere faptul că nu există sinonime perfecte, ideografice sau stilistice.

Exemplele<sup>1</sup> pe care le vom oferi pentru a ilustra acest tip de echivalare fac parte din punct de vedere structural, din categoria îmbinărilor medii și lungi. Totodată, o analiză semantică a exemplurilor ne indică faptul că îmbinările sudate sau semi-sudate sunt redacte, adesea, prin echivalare parțială. În categoria îmbinărilor stabile concordante ca sens, născute independent în fiecare limbă, am cules exemple sprijinindu-ne pe dihotomia expresii „coppii ale realității” și expresii „imaginare”: îmbinări din subclasa *onomasiologică* și *figuri de stil* cu mențiunea că pe multe din prima secvență le regăsim și în cea de a doua (această clasificare corespunde celei făcute de S. Dumistrăcel și care vizează expresiile idiomatice, împărțite în două categorii: expresii „coppii ale realității” și expresii „imaginare” – Dumistrăcel 1980). Îmbinările stabile de cuvinte următoare au aceleași sensuri denotative în ambele limbi, manifestă tipare logico-semantice asemănătoare, deși ele conțin imagini diferite în fiecare limbă în parte (redăm diferența de imagine prin traducerea literală a expresiilor englezești, chiar dacă această activitate are drept rezultat crearea unui nonsens lexical și semantic). Totuși, ele sunt similare din punct de vedere stilistic, pentru că aparțin nivelului neutru sau familiar de folosire a limbii.

Din categoria îmbinărilor onomasiologice (coppii ale realității), am selectat următoarele exemple: *a cumpăra mâtă-n traistă ~ to buy a pig in a poke* (‘a cumpăra un porc într-un buzunar’), *to know the ropes ~ a trage sforile* (‘a cunoaște sforile’); *a tăia găina care face ouăle de aur ~ to kill the goose that lay the golden eggs* (‘a tăia găscă care face ouăle de aur’), *a nu face nici cât o ceapă degerată ~ not to be worth a straw* (‘a nu valora nici cât un pai’), *a juca ca o ciubotă/cizmă ~ to act ham* (‘a juca ca o șuncă’), *a face pe prostul/bufonul ~ to act the ape* (‘a face pe maimuța’), *a pune paie pe/peste foc ~ add fuel/oil to the fire/flames* (‘a adăuga carburant/ulei peste foc/flăcări’), *numai lapte și miere ~ all sugar and honey* (‘tot zahăr și miere’), *mănânci calule ovăz/orz? ~ as a baby would eat a cake* (‘cum un copil ar mânca o prăjitură’), *ca pe foc/căldură/jăratec ~ at a white heat* (‘la o căldură albă’), *în toiul/puterea/crucea nopții ~ at dead of night* (‘la moartea nopții’), *pe patul de moarte ~ at death’s door* (‘la ușa morții’), *a-i lipsi o doagă ~ to be a button short* (‘a fi mai puțin cu un nasture’), *a fi o pată pe blazonul cuiva ~ to be a blot on somebody’s scutcheon* (‘a fi o pată pe tăblița/scutul cuiva’), *a nu fi în apele sale ~ to be a cup too low* (‘a fi cu o cană prea jos’), *a fi într-o ureche ~ to be a little light in the upper storey* (‘a fi puțin ușor la etajul de mai sus’), *a fi un pachet de nervi ~ to be all on wires* (‘a fi tot pe fire’), *a fi sacul cu bani ~ to bear the bag* (‘a purta punga’), *a fi taler cu două fețe ~ to bear/carry two face under one hood* (‘a purta două fețe sub aceeași glugă’), *a bate câmpii ~ to beat about the bush* (‘a da

<sup>1</sup> Având în vedere imensa diversitate a unităților frazeologice care pot fi echivalate parțial, am făcut o selecție a exemplurilor, exploatând, în special, verbele care sunt creatoare de îmbinări stabile atât în limba română, cât și în limba engleză. Parcurgând dicționarele frazeologice, am constatat că verbul „a fi”/ “to be” intră în componența a nenumărate grupuri stabile în ambele limbi. Menționăm că am inclus în materialul nostru nu doar îmbinări care să conțină verbul „a fi”, ci și expresii, locuțiuni (substantivale și verbale), din dorința de a lărgi spectrul și a demonstra bogăția de îmbinări care pot fi echivalate parțial din română în engleză și invers. Totodată, nu ne propunem să exploatăm în întregime categoria îmbinărilor echivalate parțial, întrucât acesta este scopul dicționarelor de specialitate.

târcoale tufișului’), *a fi/a se avea la cuțite ~ to be at daggers’ point* (‘a fi la vârful pumnalelor’), *a merge pe teren bătătorit ~ to beat over the old ground* (‘a bate pământul vechi’), *a fi pierdut busola ~ to be at sea* (‘a fi pe mare’), *a fi cu susu-n jos/claie peste grămadă ~ to be at sixes and sevens* (‘a fi la șase și șapte’), *a bate măr pe cineva/a bate pe cineva ca la fasole ~ to beat somebody black and blue* (‘a bate pe cineva negru și albastru’)/*to beat somebody out of his boots* (‘a bate pe cineva afară din cizmele sale’), *a bate darabana/toba cu degetele ~ to beat the devils’ tattoo* (‘a bate ,pe’ ritmul diavolului’), *a fi la capătul puterilor/a i se apropia funia de par ~ to be at the end of one’s rope/tether* (‘a fi la capătul frânghiei/priponului’), *a fi în vârful piramidei ~ to be at the top of the ladder* (‘a fi în vârful scării’), *a fi/a lucra mână-n mână cu cineva ~ to be hand and/in glove with somebody* (‘a fi mână și/în mânușă cu cineva’), *a fi la ananghie/strâmtoare/aman ~ to be in a box* (‘a fi într-o cutie’), *a înota în ape adânci ~ to be in deep water* (‘a fi în apă adâncă’), *a trăi în puf ~ to be in clover* (‘a fi în trifoi’), *a fi trecut la catastif ~ to be in somebody’s bad/black books* (‘a fi în cărțile rele/negre ale cuiva’), *a nu-i fi toți boii acasă ~ to be in the blues* (‘a fi în albastru’), *a fi pe dos/a nu fi în regulă ~ to be off the beam* (‘a fi în afara barei/bârnei’), *a umbla cu nasul pe sus ~ to be on the high ropes* (‘a fi pe sfori înalte’), *a-i fi apus steaua ~ to be through with one’s star* (‘a termina cu steaua cuiva’), *a se ține de fusta mamei ~ to be tied up to one’s mother’s apron-strings* (‘a se ține/a fi ținut de cordonul șorțului mamei’), *a fi cu cașul la gura/a fi un mucos ~ to be wet behind the ears* (‘a fi ud în spatele urechilor’), *a-și merita pâinea ~ to be worth one’s salt* (‘a-și merita sarea’), *a fi palid/străveziu/tras la față ~ to be white/zellow about the gills* (‘a fi alb/galben după femeiuști’), *a-și aprinde paie în cap ~ to bring a hornet’s nest about one’s ears* (‘a-și pune un cuib de viespi după urechi’).

Din categoria îmbinărilor figuri de stil (imaginare) am extras următoarele exemple: *o furtună într-un pahar cu apă ~ a storm in a tea-cup* (‘o furtună într-o ceașcă de ceai’), *a se vâri pe sub pielea cuiva ~ to crip into smb.’s mouth* (‘a se strecura în gura cuiva’), *a ploua cu găleata ~ to rain cats and dogs* (‘a ploua câini și pisici’), *a ajunge în sapă de lemn ~ arrive at one’s fingers’ ends* (‘a ajunge la capătul degetelor’), *a i se ridica/lua o piatră de pe inimă ~ to be a load off somebody’s mind* (‘a fi o greutate mai puțin în mintea cuiva’), *a fi cu scaun la cap ~ to bear a brain* (‘a purta un creier’), *a intra (de bună voie) în gura lupului ~ to beard the lion in his den* (‘a trage de barbă leul din bârlogul său’), *a fi pe drojdie/geantă ~ to be at a low-water mark* (‘a fi la punctul care marchează apa mică’), *a se bate cu morile de vânt ~ to beat the air/wind* (‘a bate aerul/vântul’), *a scoate praful din cineva/a bate pe cineva să-i meargă fulgii ~ to beat the tar out of somebody* (‘a scoate smoala din cineva’), *a fi în draci ~ to be in a wax* (‘a fi în ceară/supărare’), *a fi cu capul în nori ~ to be in cloudland* (‘a fi pe tărâmul norilor’), *a-i sufla vântul prin buzunare ~ to be in low water* (‘a fi în apă mică’), *a fi în franci/fonduri ~ to be in pocket* (‘a fi în buzunar’), *a fi în pielea cuiva ~ to be in somebody’s boots/coat* (‘a fi în cizmele/haina cuiva’)/*to be in somebody’s shoes* (‘a fi în pantofii cuiva’), *a fi cu fundul în două luntre ~ be on both sides of a fence* (‘a fi în ambele părți ale gardului’), *a fi ajuns în sapă de lemn ~ to be on one’s beam-ends* (‘a fi la capătul barei/bârnei’), *a trage la măsea ~ to be on the booze* (‘a fi în băutură/dugheană’), *a avea bujori în obraji ~ to be red/rosy about the gills* (‘a fi roșu/roziu după

femeiuști'), *a fi sub papucul nevestei* ~ *to be tied up to one's wife's apron-strings* ('a se ține/a fi ținut de cordonul șorțului nevestei'), *a trage cu tunul în vrăbii* ~ *to break a butterfly upon the wheel* ('a chinui un fluture pe roată').

*Echivalența zero*<sup>2</sup> în cazul îmbinărilor stabile din engleză și română este îndeajuns de rară, dar aceasta nu înseamnă că unitățile frazeologice nu pot fi traduse. Chiar dacă sunt momente când nu putem identifica un echivalent în limba țintă, traducerea tot poate fi realizată prin parafrizarea sensului denotativ al îmbinării stabile din limba sursă, deși este evident că sensurile conotative (valențele stilistice) nu mai pot fi reprezentate adecvat în limba țintă. Următorul exemplu este specific limbii române și, teoretic, nu dispune de echivalent în limba engleză: *a umbla teleleu Tănase*, care înseamnă „a umbla de colo până acolo, fără rost” și poate fi transferat în engleză prin verbe care sugerează ideea de „rătăcire”: *to rove, to roam, to wonder, to tramp aimlessly*. Traducătorul are nu numai posibilitatea de a transfera expresia în engleză prin identificarea de noțiuni adecvate în dicționar, ci și posibilitatea de a găsi expresii relativ sinonime în limba română care să implice tot imaginea de „rătăcire” și pe care apoi să le echivaleze parțial în limba engleză. Pentru această îmbinare am găsit următoarea serie sinonimică: *a umbla de colo până colo, a umbla fără rost, a umbla fără căpătâi/hai-hui/haimana, a umbla frunza frăsinelului, a umbla creanga*. Limba engleză ne oferă, în primul rând, o serie de grupuri verbale specifice (de tipul *phrasal verbs*: verb + prepoziție sau particulă adverbială), care sunt considerate îmbinări stabile scurte: *to bum around, to loaf/ sponge/ wonder about, to muck about, to muddle on/along/about, to shift about, to bustle about*. Unele dintre acestea au implicații conotative mai detaliate (spre exemplu, *to bustle about* înseamnă „a umbla cu un aer preocupat”) însă nu toate îmbinările au aceleași valențe stilistice, unele dintre ele aparținând registrului *slang* (*to muck about; to muddle on/along/about*). Dincolo de varietatea de *phrasal verbs* care exprimă sensul denotativ al unității în discuție, traducătorul are posibilitatea de a identifica și câteva îmbinări caracterizate de expresivitate: *to be on the tramp* (a fi în navă/pe drum), *to pound the asphalt* (a bate asfaltul).

Nu aceeași situație o întâlnim în cazul expresiilor următoare, la care singura soluție pare a fi parafrizarea sau o explicație adițională a traducătorului printr-o notă de subsol în materialul tradus:

– *satul lui Cremene*, care desemnează un „loc fără pază, unde nu se respectă nicio regulă, nicio constrângere legală”;

– *a nimerit orbul Brăila (Suceava)*, ce arată că „orice lucru este posibil, incredibil inițial”;

– *cuiul lui Pepelea*, care implică un „pretext născocit pentru a stingheri pe alții”;

– *(la orice treabă) pe Stan Pășitul întreabă*, care induce ideea de „consultare cu un om priceput”;

– *born within the sound of Bow Bells* ('a fi născut în sunetul clopotelor Bow'), care desemnează persoanele *cockney*, locuitori ai Londrei, ce locuiesc în special în partea de est a orașului;

<sup>2</sup> Termenul este preluat de la Fiedler și Gläser; I. Condrea folosește denumirea de «lexic intraductibil», denumire cu care nu suntem pe deplin de acord, întrucât considerăm că toate cuvintele și îmbinările stabile pot fi transferate dintr-o limbă în alta, chiar dacă se pierde din valoarea formal-estetică și pragmatică a textului inițial.

– *peter out*, care semnifică ‘a se epuiza, a seca’, desemnând „ceea ce dispare nu dintr-o dată, ci treptat”.

Semantic vorbind, echivalența zero nu presupune o lipsă în sistemul noțional sau conceptual al limbii respective, ci o ordonare diferită a elementelor lingvistice (Gläser 1998: 15). După părerea noastră, limba țintă poate exprima orice tip de realitate cuprinsă în limba sursă, prin exploatarea tuturor mijloacelor lingvistice din interiorul unei propoziții sau fraze.

În acest studiu am discutat cele trei tipuri de echivalență din perspectiva exemplurilor care sunt identificate în dicționarele de frazeologie sau în listele lucrărilor de specialitate consultate și citate. Am văzut că atunci când transferăm o îmbinare stabilă dintr-o limbă în alta posibilitățile de a găsi echivalente sunt nenumărate, acest fapt reflectând existența unui spirit universal uman, a unei identități europene comune, a unei experiențe ontologice asemănătoare care se reflectă în tipare logico-semantice similare. Chiar și în situația în care ne confruntăm cu unități care nu dispun de echivalent lingvistic în limba țintă, din cauza înrădăcinării adânci a îmbinărilor stabile în istoria și cultura comunității limbii sursă, am ajuns la concluzia că parafrazările explicative sunt soluția pentru traducere, deși se pierde, în mod evident, din valoarea formal-estetică a grupurilor stabile.

### Bibliografie

- Bassnet 2002: Susan Bassnet, *Translation Studies*, New-York, Routledge.
- Condrea 2006: Irina Condrea, *Traducerea din perspectivă semiotică*, Chișinău, Cartdidact.
- Dumistrăcel 1980: Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte. Metafore. Expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Fiedler 2007: Sabine Fiedler, *English Phraseology. A Coursebook*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Gläser 1998: Rosemarie Gläser, *The Translation aspect of phraseological units in English and German*, în Piotr Kakietek (ed.), *Topics in Phraseology. Theory and Practice*, vol. 1, Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Huxley 1988: Aldous Huxley, *Brave New World*, London, Marshall Cavendish Ltd.
- Huxley 2003: Aldous Huxley, *Minunata lume nouă*, traducere și note de Suzana și Andrei Bantaș, prefață și tabel cronologic de Dumitru Ciocoi-Pop, Iași, Editura Polirom.
- Hristea 1984: Theodor Hristea, *Sinteze de limba română*, (cap. VI, *Introducere în studiul frazeologiei*), ediția a III-a, București, Editura Albatros.
- Lodge 2002: David Lodge, *A David Lodge Trilogy: Changing Places, Small World, Nice Work*, London, Penguin Books.
- Lodge 2003a: David Lodge, *Ce mică-i lumea!*, ediția a II-a, traducere, postfață și note de George Volceanov, Iași, Editura Polirom.
- Lodge 2003b: David Lodge, *Schimb de dame*, ediția a II-a, traducere, postfață și note de Virgil Stanciu, Iași, Editura Polirom.

### The Concept of “Equivalence” in Translating Idioms in English and Romanian

In the theory and practice of translation, idioms are considered a special chapter, as linguists and translators are often concerned about finding conceptual and formal correspondences from one language to another. Translators must be aware of the fundamental problems of phraseological units, of their semantic and stylistic peculiarities. In this study, we noticed that idioms can rarely be rendered literally and that translating them

means discovering the proper equivalent which is able to express the semantic and stylistic particularities of idioms from the source language. We presented several types of equivalences which illustrate that idioms are not only a part of a linguistic system, but also an important and expressive component within a cultural framework. From all these categories of equivalence, we insisted upon the linguistic concept of the *complete*, *partial* and *zero* equivalence, by bringing numerous examples from English and Romanian phraseological dictionaries, articles and books. We concluded that in the interlinguistic transfer of idioms from English to Romanian and vice versa, one may find various equivalent patterns, in spite of the special syntactic and semantic characteristics of phraseological units. This diversity of equivalent structures is the consequence of the universal human spirit, of the common European identity, of a resembling ontological experience which reflects similar logical and semantic patterns.

*Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi”, Iași  
România*